

ДО ЮВІЛЕЮ ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ

DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.63.350>

УДК 929:811.16(477)"1931/2007"Русанівський В. М.

Людмила Даниленко,

доктор філологічних наук, професор,

Інститут філології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 64, Київ, 01601, Україна

e-mail: dankoua@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>

ЖИТТЯ У СЛОВІ. ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В. М. РУСАНІВСЬКОГО

Стаття присвячена життєвому і творчому шляху видатного українського мовознавця, голови Українського комітету славистів у 1982–2006 рр., члена Міжнародного комітету славистів академіка В. М. Русанівського з нагоди 90-річчя від дня його народження. Розглянуто напрями наукової спадщини, діапазон лінгвістичних інтересів, цінність фундаментальних колективних праць, виконаних під керівництвом ученого. Приділено увагу людським якостям, організаторському таланту В. М. Русанівського. Відзначено його відданість науці, вагомий внесок в історію української славистики і постійне прагнення утвердити її позиції у слов'янському світі.

Ключові слова: академік В. М. Русанівський, мовознавство, українська славистика.

Постановка проблеми. 2021 р. ми вшанували ювілей ученого-мовознавця, слависта світового рівня – 90-річчя від дня народження академіка Віталія Макаровича Русанівського. З відстані часу, а особливо в добу соціальних зламів, що спричиняють, на жаль, не найкращі зміни у сфері науки й освіти, ми звертаємося до наукової спадщини видатного вченого. **Мета статті** – дослідити діапазон лінгвістичних інтересів видатного вченого, розглянути його праці та оцінити їх значення для української славистики, окреслити визначальні людські риси, що разом із його науковими здобутками дають уявлення про нього як особистість.

В. М. Русанівський (25.06.1931–29.01.2007) народився в Харкові у сім'ї філологів. Його батько, Макар Олексійович Русанівський, був відомим шевченкознавцем, доцентом кафедри української літератури Київського державного університету. Мати, Серeda Єлизавета Омелянівна, також була філологом-шевченкознавцем. Після війни працювала в музеї Тараса Шевченка у Києві.

Alma mater для Віталія Макаровича став Київський Шевченків університет. Після його закінчення В. М. Русанівський вступив до аспірантури цього самого університету на кафедру української мови, захистив кандидатську дисертацію і прийшов на роботу в Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Саме з цим академічним закладом пов'язана вся подальша наукова діяльність майбутнього академіка. У цьому інституті Віталій Макарович пропрацював 50 років – із 1957 р. до 2007 р. У своїх спогадах він писав: «Я ріс разом з інститутом» [5, с. 25].

Наукові інтереси В. М. Русанівського були надзвичайно широкі. Важко знайти ту галузь лінгвістики, в якій він не сказав би свого вагомого слова.

У 28 років В. М. Русанівський опублікував першу ґрунтовну працю – «Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу в українській мові XVI–XVII ст.» (К., 1959). В українському мовознавстві не так уже й багато аналогічних прикладів. Загалом його спадщина налічує понад 400 видань – книг, підручників, словників, статей, рецензій з порівняльно-історичного мовознавства, пам'яткарства, джерел розвитку східнослов'янських літературних мов, української граматики, культури мови, функціональних стилів, теорії і практики лексикології й лексикографії, лінгвістичної шевченкіани, історії лінгвістичної славістики.

У колі багатогранних наукових інтересів ученого особливе місце посідала тема, яку можна вважати наскрізною для всіх його праць – мова, культура, людина. Тема вічна, глибока і водночас на тлі сучасного соціокультурного ландшафту актуальна. В. М. Русанівський обстоював думку, що «мова – важлива сполучна ланка в ланцюгу національної єдності, разом із спільністю історичної долі вона сприяє усвідомленню належності до єдиного національного організму» [1, с. 12]. Його бентежило «ставлення до української мови й культури як до меншовартісних» [2, с. 378], непокоїв стан української мови в сучасному суспільстві: «Повне відновлення української мови в житті суспільства відбудеться тоді, коли вона стане не фіговим листком для нашої еліти, а неповторним засобом спілкування зі своїм народом» [4, с. 7].

Цілісну концепцію розвитку української літературної мови з чіткими хронологічними межами В. М. Русанівський подав у монографії «Історія

української літературної мови» [2]. Учений здійснив концептуально-ретроспективний огляд майже десятка століть від давньокиївської мови, мови післямонгольської доби, староукраїнської літературної мови, її розквіту та занепаду, до відродженої Шевченком української літературної мови.

Особливе місце в доробку вченого посідала лінгвістична шевченкіана. Їй він присвятив одну з останніх своїх монографій «У слові – вічність» [3].

З 1991 до 2007 р. В. М. Русанівський очолював відділ західних і південнослов'янських мов в Інституті мовознавства НАН України, що координував лінгвістичну славистику в Україні.

Суто славістичні проблеми, які досліджував Віталій Макарович, стосувалися широкого кола питань, зокрема, це польські пам'ятки на території України, українсько-білоруські грамоти XIV–XV ст. з архівів Вроцлава, Кракова, Варшави.

Як член редколегії і співавтор В. М. Русанівський узяв участь у створенні праць «Зіставне дослідження української, чеської та російської мов» (К., 1987), «Граматика чеської мови» (К., 1992) – перший в українському мовознавстві академічний курс граматики чеської мови у порівнянні з українською мовою.

В. М. Русанівський був також відповідальним редактором двотомного «Чесько-українського словника» (Т. 1. – К., 1988; Т. 2. – К., 1989), співавтором колективної монографії «Українське мовознавство у західних і південних слов'ян» (К., 2005. – 178 с.), праці «Українсько-чеські паралелі в текстах і ситуаціях» (К., 2002). Під керівництвом В. М. Русанівського було розпочато укладання тритомного «Українсько-польського словника».

Результатом постійних творчих контактів із чеськими колегами стала докладна рецензія В. М. Русанівського на підготовлену і видану у Празі «Граматику сучасної української мови» для чехів.

Деякі питання історії славистики стали предметом уваги В. М. Русанівського у праці «Рух славістичної думки від давнини до сучасності», опублікованій у матеріалах міжнародного круглого столу «Болгари в Україні. У пошуках національної ідентичності: минуле і сучасне» (К., 1998).

Грамагичною пристрасстю В. М. Русанівського було дієслово. І такий вибір видається нам не випадковим. Книга із символічною назвою «Дієслово – рух, дія, образ» (1977) відбиває характер ученого, який перебував у постійному науковому пошуку, енергійно реагував на зміни в науці та виклики у житті.

В. М. Русанівського цікавила мова не лише як теоретичний об'єкт лінгвістики. Він розумів, що слово має велику життєву силу – духовно-

культурну, освітню, виховну. Є певна знаковість у тому, що остання друкована стаття В. М. Русанівського була присвячена мові літератури для дітей [8].

Академік В. М. Русанівський завжди сполучав інтенсивну наукову працю з не менш інтенсивним виконанням науково-організаційних обов'язків. Упродовж 1981–1996 рр. він був директором Інституту мовознавства, а в 1978–1993 рр. – академіком-секретарем відділення мови, літератури та мистецтвознавства, а отже, тримав у полі своєї уваги славистику не тільки мовознавчу, а й літературознавчу та фольклористичну.

24 роки (1982–2006 рр.) В. М. Русанівський очолював Український комітет славистів і був членом Міжнародного комітету славистів, фундатором і першим головою Міжнародної асоціації україністів (1989–1990 рр.). За життя академік В. М. Русанівський брав участь в усіх міжнародних з'їздах славистів, крім останнього, 2003 р. у Словенії. Його талант умілого організатора виявив себе під час проведення 1983 р. ІХ Міжнародного з'їзду славистів у Києві. Підготовці до Київського форуму славистів було присвячено його статтю «Міждисциплінарна наука славистика», а підсумки з'їзду підбито у статті «Досягнення і проблеми слов'янознавства».

Наукова спадщина В. М. Русанівського настільки багатогранна, що її докладний аналіз можливий лише в межах окремого монографічного дослідження. Хотілося б, однак, додати кілька слів про людські риси вченого, що великою мірою віддзеркалюють наукову спадщину загалом.

Цілком об'єктивним буде твердження, що В. М. Русанівський мав природний талант до науки, який переріс у глибокий професіоналізм, був людиною творчою, принциповою, наполегливою і працелюбною, мав організаторський і педагогічний хист. Віталія Макаровича Русанівського я знала багато років. Він був моїм Учителем у науці, науковим керівником кандидатської і консультантом докторської дисертацій. На все життя залишаюся йому вдячною за мудре наставництво, підтримку й інтелектуальний досвід.

Відзначу у Віталія Макаровича рису вдачі, що багатьом впадала в око – його товариськість і тягіння до гумору та іронії. В. М. Русанівського цікавив гумор як феномен психоемоційний і лінгвокультурний. Мові українського гумору він присвятив статтю «Український гумор і його мова». Ось цитата: «Український гумор – цілком оригінальне явище, в якому злилися дві абсолютно протилежні стихії – добродушність і злість» [6, с. 3]. Автор наводить афоризм незабутнього Олеса Гончара:

«Хамів на світі більшає, а солов'їв меншає» [7, с. 9]. У цих словах – імпліцитно виражений погляд на людську совість і порядність, що нині, на жаль, перестають бути мірилом людських якостей. Справді, у наш перенасичений подіями та переобтяжений емоціями час, коли, як писала Ліна Костенко, «завихрень безліч. Тиші – анітрохи, а струсам різним утрачасш лік» («Кобзареві»), коли неприємності не зникають і не з'являються знову, а лише переходять з одного стану в інший, почуття гумору рятує, а людей, обдарованих цією щасливою якістю, дуже цінують у товаристві.

Висновки. На жаль, нині мало поширений жанр мемуарів. Особливо цінними для нащадків вони були б у стосунку до видатних постатей. Віталій Макарович опублікував невеликі за обсягом спогади «Дещо з історії Інституту». З великою повагою, теплом, а почасти й сумом, бо «лишилась невелика жменька», він згадував усіх колег, з якими 50 років пропрацював в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Складається враження, що Віталій Макарович ніби боявся когось забути у своїх спогадах, а тому назвав 87 імен інститутських і 37 імен позаінститутських філологів-мовознавців. І підсумував словами: «Якщо я когось не назвав у цьому переліку, хай мені вибачить і живе вічно» [5, с. 25].

Минуще все. Лиш слово не мине. Слово Віталія Макаровича Русанівського житиме в часі, просторі і дії, бо в його слові – вічні проблеми мовознавства: мова, мислення, культура, соціум.

Перспективу в дослідженні спадщини академіка В. М. Русанівського вбачаємо у виданні його вибраних праць, що слугувало б осмисленню наукових ідей ученого у світлі новітніх мовознавчих концепцій.

Список бібліографічних посилань

1. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності. *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 3–12.
2. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 391 с.
3. Русанівський В. М. У слові – вічність: (Мова творів Т. Г. Шевченка). Київ : Наук. думка, 2002. 240 с.
4. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 3–7.
5. Русанівський В. М. Дещо з історії Інституту. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 25–32.

6. Русанівський В. М. Український гумор і його мова. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 3–17.
7. Русанівський В. М. Мова літератури для дітей. *Мовознавство*. 2006. № 5. С. 3–14.

References

1. Rusanivskyi, V. M. (1993). Yedynyi movno-obraznyi prostir ukrainskoi mentalnosti [The only linguistic and figurative space of the Ukrainian mentality]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 3–12 [in Ukrainian].
 2. Rusanivskyi, V. M. (2001). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi movy [History of the Ukrainian literary language]. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].
 3. Rusanivskyi, V. M. (2002). U slovi – vichnist: (Mova tvoriv T. H. Shevchenka) [In the word – eternity: (The language of the works of Taras Shevchenko)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
 4. Rusanivskyi, V. M. (2004). Movna kartyna svitu v entokulturnii paradyhmi [Linguistic picture of the world in the ethnocultural paradigm]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 4, 3–7 [in Ukrainian].
 5. Rusanivskyi, V. M. (2005). Deshcho z istorii Instytutu [Some of the history of the Institute]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 3–4, 25–32 [in Ukrainian].
 6. Rusanivskyi, V. M. (2005). Ukrainskyi humor i yoho mova [Ukrainian humor and its language]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 2, 3–17 [in Ukrainian].
 7. Rusanivskyi, V. M. (2006). Mova literatury dlia ditei [The language of literature for children]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5, 3–14 [in Ukrainian].
- Стаття надійшла до редакції 03.02.2022.

Liudmyla Danylenko,

Dr. Sci. (Philology), Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

64 Volodymyrska St., Kyiv 01601, Ukraine

e-mail: dankoua@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>

Life in the Word. In Memoriam Academician V. M. Rusanivsky

In 2021, we celebrate the anniversary of a world-class scholar, linguist – 90 years since the birth of Academician Vitaly Makarovich Rusanivsky. The purpose of the article is to explore the range of linguistic interests of the outstanding scholar, to consider his works and evaluate their significance for Ukrainian Slavic studies, to outline the defining human traits that together with his academician achievements give an idea of him as a person.

V. M. Rusanivsky was born on June 25, 1931 in Kharkiv in a family of philologists. He graduated from Taras Shevchenko University of Kyiv, studied in graduate school at the Department of Ukrainian Language. After successfully completing graduate school he came to work at Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, where he worked for the rest of his life.

Rusanivsky's scientific interests were extremely wide. In total, his academician legacy includes more than 400 publications – books, textbooks, dictionaries, articles, reviews on comparative and historical linguistics, studies of literary monuments, sources of development of East Slavic literary languages, Ukrainian grammar, language culture, functional styles, theory and practice of lexicology and lexicography, linguistic Shevchenkiana, history of linguistic Slavic studies.

Academician V. M. Rusanivsky has always combined intensive research work with no less intensive performance of scientific and organizational responsibilities. Since 1991 till 2007, V. M. Rusanivsky headed the Department of Western and South Slavic Languages at the Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, which coordinated linguistic Slavic studies in Ukraine. For 24 years (1982–2006) he headed the Ukrainian Committee of Slavists and was a member of the International Committee of Slavists, the founder and the first chairman of the International Association of Ukrainian Studies (1989–1990). The defining individual traits of his character were erudition, responsible attitude towards his work, sense of humor, sociability.

Keywords: Academician V. M. Rusanivsky, linguistics, Ukrainian Slavic studies.